

ЕМПАТІЯ, ПРОФЕСІЙНА ЕМПАТІЯ, ЛІКАРСЬКА ЕМПАТІЯ: СПРОБА КОМПАРАТИВНОГО ПІДХОДУ

О. А. Вячеславова,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, біоетики та історії медицини,
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Київ, Україна
viacheslavovael@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4868-9663>

[https://doi.org/10.34017/1313-9703-2024-1\(23\)-2\(24\)-61-71](https://doi.org/10.34017/1313-9703-2024-1(23)-2(24)-61-71)

Анотація

Олена Вячеславова. Емпатія, професійна емпатія, лікарська емпатія: опит за сравнителен подход. В статията се прави опит за сравнителна характеристика на емпатията в помагащите професии, за да се изяснят спецификите на лекарската емпатия. Авторът вижда възможността за диференциране на видовете професійна емпатия в съответствие със спецификата на емпатогенната (екзистенциалната) ситуация, което позволява да се идентифицират структурните различия на помагачото поведение в работата на специалисти от различни профили, като се вземе предвид определената природа на помощта, както психологическа, така и практическа. Сравнителният метод показва влиянието на емпатогенната ситуация върху промените в структурата и процедурността на различните видове професійна емпатия. Тенденцията за универсализиране на теоретичния модел на емпатичните процеси, която разпространена в съвременния дискурс, се разглежда като една от причините за неоправданите опити за „разчленяване на емпатията“, за отдалечаване на практическата дейност по професійна помощ от емпатията. Показано е, че в сложната структура на помагачото поведение, която съчетава психологическа и практическа помощ, някои форми на помощ могат да имат доминиращ характер, други - подчинен. В динамичен аспект структурното единство на психологическата и практическата помощ при определени видове професійна емпатия, по-специално при лекарската емпатия, определя конкретни алгоритми за нейното прилагане с елементи на дискретност. Авторът отбелязва важността на професійно-ролевите аспекти за формирането на емпатични умения на бъдещите лекари, акцентира върху разбирането на ролевого измерение на професійната лекарска емпатия като една от предпазните мерки срещу емоционално прегаряне, разкрива гносеологическия потенциал на лекарската емпатия, нейната философско-антропологична основа.

Ключови думи: емпатогенна (екзистенциална) ситуация, волев аспект на професійна емпатия, социално-ролеви измерения на емпатията, структура на помагачото поведение, емпатия на социалния работник, емпатия на учителя, емпатия на психолога, емпатия на спасителя, процедурна дискретност на лекарската емпатия

Анотація

Олена Вячеславова. Емпатія, професійна емпатія, лікарська емпатія: спроба компаративного підходу. В статті здійснено спробу порівняльної характеристики емпатії в допомагаючих професіях з метою з'ясування особливостей лікарської емпатії. Автор вбачає можливість диференціації видів професійної емпатії відповідно до специфіки емпатогенної (екзистенціальної) ситуації, що дозволяє виявити структурну розбіжність допомагаючої поведінки в праці фахівців різного профілю з урахуванням певної природи допомоги, як пси-

хологічної, так і практичної. Компаративний метод показав вплив емпатогенної ситуації на зміни в структурі і процесуальності різних видів професійної емпатії. Поширена в сучасному дискурсі тенденція до універсалізації теоретичної моделі емпатичних процесів розглядається як одна із причин невиправданих спроб “розчленування емпатії”, дистанціювання практичної діяльності професійної допомоги від емпатії. Показано, що в складній структурі допомагаючої поведінки, що поєднує психологічну і практичну допомогу, певні форми допомоги можуть мати домінуючий характер, інші – підлеглий. В динамічному аспекті структурна єдність психологічної і практичної допомоги в певних видах професійної емпатії, зокрема, в лікарській емпатії визначає специфічні алгоритми її реалізації з елементами дискретності. Автор відзначає значущість професійно-рольових аспектів формування емпатичних навичок майбутніх лікарів, акцентує розуміння рольового виміру професійної лікарської емпатії як один з запобіжників емоційного вигорання, виявляє гносеологічний потенціал лікарської емпатії, її філософсько-антропологічну основу.

Ключові слова: емпатогенна (екзистенціальна) ситуація, вольовий аспект професійної емпатії, соціально-рольовий вимір емпатії, структура допомагаючої поведінки, емпатія соціального працівника, емпатія педагога, емпатія психолога, емпатія рятувальника, процесуальна дискретність лікарської емпатії

Abstract

Olena Vyacheslavova. Empathy, professional empathy, medical empathy: an attempt of a comparative approach. The article attempts to make comparative characteristics of empathy in assisting professions to clarify the specifics of medical empathy. The author perceives the possibility of differentiating the types of professional empathy according to the specifics of the empathogenic (existential) situation, which enables to find out the structural difference of assisting behavior in the work of specialists of various profiles, taking into account certain nature of help, both psychological and practical. The comparative method showed the influence of the empathogenic situation on changes within the structure and procedurality of various types of professional empathy. The tendency to universalize the theoretical model of empathic processes, widespread in modern discourse, is viewed as one of the reasons for unjustified attempts to "dismember empathy", to distance practical activity of professional help from empathy. It is shown that in the complex structure of helping behavior, which combines psychological and practical assistance, certain forms of help can have a dominant character, others - subordinate. In a dynamic aspect, the structural unity of psychological and practical help in certain types of professional empathy, in particular, in medical empathy, determines specific algorithms for its implementation with elements of discretion. The author marks the importance of professional role-based aspects of the formation of empathic skills of future doctors; he emphasizes the understanding of the role-playing dimension of professional medical empathy as one of the safeguards against emotional burnout and reveals the epistemological potential of medical empathy, its philosophical and anthropological basis.

Key words: empathogenic (existential) situation, volitional aspect of professional empathy, socio-role-based dimension of empathy, structure of helping (assisting) behavior, empathy of a social worker, empathy of a teacher, empathy of a psychologist, empathy of a rescuer, procedural discreteness of medical empathy

Постановка проблеми. Емпатія в сучасному науковому дискурсі розглядається як структурно складний, багатовимірний феномен, “соціальна емоція, ... процес розуміння психічного стану іншої людини; вміння поставити себе на її місце, ... співчуття до іншої людини з приводу її страждання, що трансформуються у бажання їй допомогти...” (Чапак, 2018, с.33,

веб-ресурс). Однозначна наукова дефініція емпатії відсутня, розбіжності в її інтерпретації ускладнюють набуття теоретичних характеристик специфіки і визначення лікарської емпатії, що веде до її суперечливого тлумачення то як неусувної основи професійної діяльності (Владимирова та ін., 2023, веб-ресурс; Леухіна та ін., 2022, веб-ресурс), то як причини професійного вигорання (Павлюк та ін., 2018; Абдряхімова та ін., 2020, веб-ресурс). **Актуальність дослідження** лікарської емпатії визначена пацієнт-центристською орієнтацією сучасної медицини і практичними вимогами Стандарту вищої медичної освіти. Відповідно до компетентнісного підходу кафедра філософії, біоетики та історії медицини НМУ імені О. О. Богомольця пропонує студентам першого курсу вибірково навчальну дисципліну “Професіоналізм та медична культура”, в межах якої тематизується і питання лікарської емпатії. На нашу думку, увага до професійних видів емпатії (їх можливе різноманіття відповідає профілю професій) здатна утворити новий ракурс огляду зазначеного питання і сприятиме проясненню особливостей лікарської емпатії.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми професійної підготовки фахівців різних галузей суспільної практики є сьогодні предметом уваги філософів, соціологів, педагогів, психологів. З формуванням в останні десятиліття концепції емоційного інтелекту значущість емпатії як соціально цінної навички визнається в контексті будь-якої професійної діяльності, що виявилось у включенні емпатії в перелік “м’яких навичок” (soft skills) професіонала, бажаних для сучасного роботодавця на ринку праці. Разом з тим, науковці відзначають особливу значущість емпатії насамперед для фахівців “допомагаючих” професій: окремої уваги здобула емпатія педагогів (Заміщак, 2023, веб-ресурс; Перетятко та ін., 2017), соціальних працівників (Прожога та ін., 2021, веб-ресурс; Мельничук, 2016; Ратинська, 2016), лікарів і медичних сестер (Владимирова та ін., 2023, веб-ресурс; Леухіна та ін., 2022, веб-ресурс; Павлюк та ін., 2018; Мітіна, 2017), рятувальників (Вавринів та ін., 2018), суддів (Легких, 2020, веб-ресурс). Найбільш дослідженою є емпатія як основа і інструмент професійної діяльності психолога, психотерапевта (Чапак, 2018, веб-ресурс; Лисенко, 2021, веб-ресурс). Наведені праці дозволяють стверджувати, що в науковому дискурсі щодо професійної емпатії склалась низка загальних тенденцій в характеристиці даного феномену. Фокус уваги дослідників зосереджено переважно на емпатії як індивідуально-психологічній властивості (стані, процесі), що підтверджується наявністю численних емпіричних вимірювань емпатичних здібностей досліджуваних (Владимирова та ін., 2023, веб-ресурс; Прожога та ін., 2021, веб-ресурс). Не викликає сумніву, що професійне становлення людини залежить від особистісних чинників, проте поряд з тим важливо було б урахувати значущість і специфіку емпатії як складника професійної (соціальної) ролі фахівця. Загальною особливістю багатьох зазначених вище дескрипцій емпатії є також презентація її як переважно емоційного феномена у складі професійної діяльності. Парадоксально, але попри традиційну констатацію троїстої компонентної структури емпатії (емоційний / когнітивний / поведінковий, або конативний складники), яка присутня практично в кожній праці, у висновку деякі автори останній компонент “за замовчуванням” пропускають, фактично усуваючи діяльність допомоги із структури емпатії, невиправдано спрощуючи її до комунікації (Перетятко та ін., 2017; Прожога та ін., 2021, веб-ресурс; Ратинська, 2016; Леухіна та ін., 2022, веб-ресурс). Трактуювання емпатії як переважно емоційної комунікації обертається ще і тим, що за межами уваги дослідників залишаються особливості гносеологічного потенціалу емпатії у професійному людинознавчому пізнанні. Нарешті, помітною ознакою багатьох академічних праць, присвячених емпатії і професійній емпатії, є їх спрямування на створення абстрактної теоретичної моделі емпатії (своєрідного “ідеального типу”), яка була б здатна узагальнити, охопити і вмістити в себе одразу всі способи її побутування, в тому числі, і без розрізень професійного і непрофесійного вимірів емпатії. Чи можливо це? Проблема-тичність такої задачі (а саме вона породжує нескінченні дискусії психологів) буде очевидною,

якщо урахувати практичний характер феномена емпатії: індивідуально – особистісні емпатичні здібності, природно притаманні кожній людині, мають лише потенційний характер, і як саме вони будуть реалізовуватись (і чи будуть взагалі), залежить не лише від вимірюваного рівня емпатичності (високого, середнього чи низького), а і від емпатогенної ситуації. Між тим, останнє поняття не є пріоритетним для дослідників, рідка згадка емпатогенної ситуації як чинника емпатії (Ратинська, 2016, с.152) не супроводжується аналітикою. **Метою** наведених нижче нотаток є спроба коротко оглянути професійні види емпатії в компаративному аспекті у пошуках відповіді на питання: чи різняться структура, шляхи і способи реалізації емпатії як професійної навички в діяльності лікаря, соціального працівника, педагога, рятувальника, психолога? І що специфічного в лікарській емпатії?

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, головним принципом диференціації видів професійної емпатії може бути виявлення саме *емпатогенних ситуацій*, які у згорнутому вигляді присутні, “упаковані” в специфічному профілі професійної діяльності. *Емпатогенні ситуації є психологічним корелятом екзистенціальних ситуацій*, які загалом належать онтологічному виміру людського буття. До них можуть бути віднесені наступні: вікові переходи (від дитинства до підліткового віку і дорослого стану, від зрілості до старості); вибір / переобрання життєвого шляху, професії; самоактуалізація і особистісне становлення; створення родини; народження дитини, материнство, батьківство; розлучення; самотність; залежність; втрата батьків і дитяче сирітство; хвороба; війна; окупація; міграція та еміграція, перебування на чужині; насильство; каліцтво, інвалідність, обмеження можливостей; позбавлення волі, полон; стихійне лихо, надзвичайні ситуації; смерть близьких; переживання горя, депресія; родинне і соціальне неблагополуччя, соціальна маргінальність; бідність та ін.

В окресленому масиві емпатогенних ситуацій можна виокремити, по-перше, такі, що мають характер переходу, межі, отже, містять високу міру невизначеності, непевності з можливими наслідками психологічного дисбалансу і виникнення певних психологічних проблем. Саме такі ситуації потрапляють в поле професійної уваги психологів і педагогів. Цікавий зразок емпатогенної ситуації знаходимо в одній із праць М. Мамардашвілі: розмірковуючи про свою ранню юність, філософ зазначав, що ніколи не хотів би повернутись в той час і не наважився б пережити цей віковий етап ще раз, оскільки він супроводжувався станом нестерпного душевного дискомфорту і сум'яття через невизначеність, непевність, необхідність знайти і визначити невідомого себе на життєвому роздоріжжі. Супровід і підтримка зростаючої особистості у її прагненні здійснити власний вибір є одним із способів реалізації емпатичної турботи педагога.

По-друге, серед зазначених вище емпатогенних ситуацій є і такі, що мають чітко визначені або позитивні або негативні характеристики. Професійна емпатія соціального працівника, лікаря, рятувальника є насамперед реакцією на негативно забарвлені емпатогенні ситуації, пов'язані із стражданням, з певною загрозою, з нестачею чогось як проблемою (нестачею здоров'я, безпеки, засобів для існування, домівки, втраченої внаслідок війни, сил і можливостей для здійснення простих побутових справ, якщо йдеться про немічних і т. ін.). Проблеми такого характеру мають не лише психологічний вимір – їх потрібно вирішувати із залученням професійної допомоги (допомогти відновити здоров'я, врятувати від небезпеки, знайти житло і т. ін.). Специфіка емпатогенної (екзистенціальної) ситуації в даному випадку веде до ускладнення структури допомагаючої поведінки: до психологічної підтримки (вона теж присутня) додається практична професійна допомога (лікувальна, рятувальна та ін.), яка не обмежується роботою в ментальній галузі, і допомога маршрутизації. Остання представлена, наприклад, в діяльності соціального працівника у формі супроводу підопічних в контактах із соціальними інституціями (лікувальними, правовими, комунальними, державними та ін.) для вирішення проблем із залученням різних видів професійних ресурсів. В

основі наведеного твердження буде визнання того, що *емпатична допомога в допомагаючих професіях, відповідно до професійного профілю, може мати різну природу (психологічну / непсихологічну, практичну) і різну структуру. В подібній складній структурі певні форми допомоги матимуть домінуючий характер, інші – підлеглий, інструментальний, супровідний*. Так, цілком очевидно, що цінність лікарського співчуття залежить від ефективності дій медичної допомоги.

В працях вітчизняних фахівців щодо лікарської емпатії останнім часом простежується тенденція обмежувати професійну емпатію комунікативною практикою (Леухіна та ін., 2022, веб-ресурс), не урахувати дії професійної медичної допомоги як емпатичну турботу, як провідну діяльнісно-поведінкову ланку лікарської емпатії. Не поділяючи таку точку зору, зазначимо, що, на нашу думку, в такому випадку має місце недооцінка вольового аспекту в характеристиці емпатії. Останній невиправдано мало привертає увагу дослідників. Проте О. С. Вавринів, відзначаючи величезну значущість вольових якостей особистості у професії рятувальників, вбачає в них одну із основ професійної емпатії: “Професійна діяльність рятувальників пов’язана із значним психоемоційним навантаженням та ризиком для життя, і саме бажання допомогти людям у багатьох випадках переважає над страхом смерті, що дає можливість успішно виконувати професійне завдання”. Отже, основою допомагаючої поведінки рятувальників виступає вольова налаштованість, яка “мобілізуватиме і спонукатиме їх до здійснення аварійно-рятувальних дій, спрямованих на порятунок потерпілих” (Вавринів та ін., 2018, с. 15).

Ситуації ризику і психоемоційного навантаження, пов’язаного з необхідністю прийняття відповідальних рішень, результати яких можуть бути не гарантованими, присутні і в лікарській професії (чи виправдана оперативна допомога, якщо шанс на позитивний результат лише 50%? А якщо 40%? А 20%? А якщо без цього 0% шансів?), тому вольова інтенція надати допомогу і спасти хворого і в даному випадку виступає однією із основ професійної емпатії. Разом з тим, вольове бажання надати професійну допомогу не обов’язково потребує ситуацій ризику для життя чи репутації професіонала, підтвердженням чому може бути реалізація місії соціальних працівників з рятування ВІЛ-інфікованих (Дмитрук, 2024, веб-ресурс).

Як зазначають фахівці, невиправдане “розчленування емпатії” з метою відв’язати її від сутності справи в багатьох галузях, аби зробити діяльність незалежною від емпатії, є ознакою нашого часу і має полемічний характер в сучасному науковому дискурсі (Кріль, 2020, веб-ресурс). Проте, на нашу думку, варто погодитись з інтегративною позицією і розглядати емпатію як “складну функціональну систему, в якій когнітивний та емоційний компоненти складають взаємозумовлену єдність, що опосередковує дію та формує допомагаючу поведінку” (Вавринів та ін., 2018, с. 15). Щодо лікарської емпатії ця позиція в зарубіжних дослідженнях підкріплюється думкою С. В. Мерсера, згідно з якою в клінічній емпатії обов’язково присутній такий ключовий складник, як “*здатність діяти певним терапевтичним шляхом*” (цитовано за: Леухіна та ін., 2022, с.166, веб-ресурс), тобто, *діяльність медичної допомоги ураховується як реалізація емпатії*.

Можна припустити, що однією із причин намагань дистанціювати діяльність професійної допомоги від емпатії є вже відзначена вище тенденція до універсалізації теоретичної моделі емпатичних процесів, до приписування їй всеохоплюючого характеру. Між тим, професійна емпатія в різних її версіях не завжди співпадатиме з таким “ідеальним типом”. Емпатія практична і залежна від емпатогенної ситуації. Так, під час надання професійної допомоги рятувальників не знайдеться часу для співпереживання через екстремальність обставин, в яких відбуваються рятувальні роботи. Сумнівний статус співпереживання (але не співчуття і підтримки) в структурі лікарської емпатії зазначався в навчальному посібнику колективу авторів (Леухіна та ін., 2022, с. 83, веб-ресурс), слухність такої позиції обговорювалась нами раніше

(Вячеславова, 2023, веб-ресурс). Разом з тим в праці психолога, педагога, психотерапевта співпереживання безперечно є ключовим компонентом професійної емпатії, діяльність допомоги здійснюється лише засобами комунікації, психологічного впливу, “розмовної” терапії”, інших дій, крім роботи з психологічними процесами, в цих галузях не передбачено. Корисна гносеологічна метафора уподібнює емпатію гаджету: можна мати “гаджет емпатії”, але не користуватись ним, можна застосовувати дві чи три функції із множини існуючих (Кроль, 2020, веб-ресурс). Отже, емпатія буває несхожою на поширені уявлення про неї, вона, будучи багатовимірним феноменом, поєднує онтологічні, психологічні, комунікативні і гносеологічні аспекти, як було показано в нашому попередньому дослідженні (Вячеславова, 2023, веб-ресурс). *В професійних видах емпатії, відповідно до емпатогенної ситуації, здатні активуватись ті чи інші її складники.*

Різняться і процесуальні аспекти емпатії. Так, в реалізації емоційного залучення можуть бути наявними певні паузи, зразок чого надає волонтерська діяльність. Очевидно, що вона є способом реалізації емпатичної поведінки, але емоційне залучення і діяльність допомоги в даному випадку часто розведені в часі: доставка допомоги в зону бойових дій чи евакуація цивільних з прифронтових територій вимагають тверезості, зібраності, розрахунку, раціональності, а не співпереживання, яке тут і тепер має бути призупинено, аби не завадити діям допомоги.

Подібно до волонтерства, і в лікарській справі навички емпатування включають в себе не лише усвідомлення і відстеження емоційних станів, а й необхідність відокремлення їх від практики допомоги. Якщо в професійній емпатії психолога або педагога і емоційне залучення, і допомога підтримки перебувають в єдиному суцільному психологічному полі, то в лікарській емпатії панівним є правило, що вимагає не впускати емоції в процес медичної допомоги, яка потребує тверезості і розрахунку і має передбачати моменти призупинення емоційного залучення (відповідно до ситуації: реанімація, операційна, надзвичайні стани та ін.). Маємо покроковий схематизм траєкторії: спочатку співчуття і підтримка на основі вміння поставити себе на місце іншого; проте наступний крок – дистанціювання від емоцій з метою надання практичної допомоги. Таким чином, *емпатія як динамічний процес може мати різні алгоритми реалізації, включно з елементами дискретності.*

Приклад волонтерської діяльності як порівняльний зразок є корисним і щодо такої характеристики професійної емпатії як *входження в емпатичний процес: для фахівця воно має бути не стихійним, спонтанним, а керованим на основі спеціальних знань, вмінь і навичок, передбачених певною професійною (соціальною) роллю.* Структура професійної емпатії як єдність професійно значущих якостей особистості і спеціально сформованих професійно орієнтованих навичок емпатії, наголошується багатьма науковцями (Перетятко та ін., 2017; Ратинська, 2016; Мельничук, 2016), проте професійно-рольові аспекти формування таких навичок залишаються поза уваги. Між тим, важливі міркування щодо соціальної ролі лікаря в контексті навчання студентів-медиків і формування в них професійної медичної культури наведено у класичній праці американського соціолога Е. Ч. Хьюза (Hughes, 1956). Хоча проблема професійної ролі імпліцитно просякає усі напрями підготовки майбутніх лікарів, вона зазвичай є мало обговорюваною, тому науковець наполягав на доцільності розрізнення в медичній освіті конвенціональних / символічних / технічних передумов професійної освіти і тих, що відносяться до опанування професійних ролей. Природа ролі передбачає інших людей, роль – це певна система очікувань, те, чого інші очікують від людини і чого сама людина очікує від себе, тому “порадник”, “чуйна людина”, “надія та опора”, “саме терпіння”, “повірений”, – усі ці терміни, як і протилежні їм, відносяться до ролей, а не до технічних вмінь лікаря як таких, зазначав Хьюз. (Показово, що усі наведені ознаки є характеристиками емпатичного лікаря). Зразковим членом професії він називає людину, яка не лише добре володіє медичними зна-

ннями і технічними фаховими можливостями, а й добре виконує свою роль по відношенню до себе, своїх колег, пацієнтів, персоналу і публіки. Отже, питання “для кого грається роль?” висвітлює проблему “значущих інших” (референтних груп), людей, від яких залежить репутація лікаря, до яких він дослухається, з якими ідентифікує себе, які мають вплив на його кар’єру. Як наголошував Хьюз, в цій системі рольових відносин пацієнт є людиною, яка суттєво впливає на дохід лікаря, його репутацію, підвищення майстерності і підтвердження його уявлень про себе як про лікаря. Вірні уявлення про себе є вкрай важливими, оскільки поняття професійної ролі передбачає і тверезе відкриття себе: роль і “я” не тотожні, роль виконується (Там само).

Додаючи від себе, наголосимо, що *входження в соціальну роль лікаря є водночас і входженням в ситуацію професійної лікарської емпатії*. В роботі із студентами-медиками потрібно приділяти увагу специфіці професійно-рольових аспектів лікарської праці, оскільки, як показують обговорення на семінарах, для початківців поняття ролі, яку потрібно вміти добре “грати”, нерідко асоціюється з штучністю і нещирістю і через те ставиться під сумнів. Між тим *розуміння рольового виміру професійної лікарської емпатії є одним із запобіжників емоційного вигорання і має сприяти формуванню навичок не лише входження в емпатичний процес, а і, що не менш важливо, навичок і знання траєкторій виходу із нього*, для чого існують техніки деролінгу (виходу із ролі, дистанціювання, переключення), опанування яких важливе з метою самозбереження і протидії вигоранню.

Завдання формування емпатії як професійної навички в допомагаючих професіях актуалізує пізнавальний потенціал емпатії. Професійна емпатія слушно розглядається сьогодні як складова професійного інтелекту (Мельничук, 2016), відзначалась і важливість гносеологічної емпатії як окремого виду емпатії (не змішувати з когнітивними аспектами емпатії (Вячеславова, 2023, веб-ресурс)). На наш погляд, є підстави наголошувати її роль в професійному навчанні майбутніх лікарів. Гносеологічна емпатія є інструментом соціально-гуманітарного знання або міждисциплінарних наук і соціальних практик, в яких присутня вагома гуманітарна складова, як в медицині. Гносеологічна емпатія, на наш погляд, передбачає формування певного пізнавального-практичного встановлення як передумови пізнання людини. Воно має відповідати об’єкту і предмету пізнання: якщо пізнання і соціальні практики спрямовані на людину (і світ її буття), то до неї не можна ставитись як до об’єктів і предметів пізнання математики, фізики, астрономії, хімії і т. ін. Із входженням в допомагаючі професії таке гуманістичне пізнавально-практичне встановлення, змістом якого є визнання цінності і гідності людини, свідомо обирається / формується / виховується один раз назавжди і реалізується відтоді в професійній діяльності. Саме воно виступає загальним джерелом професійної емпатії. Остання має, таким чином, міцний філософсько-антропологічний фундамент.

Можливість такого бачення впливає із характеристик наведених вище емпатогенних (екзистенціальних) ситуацій, в полі яких розгортається діяльність фахівців допомагаючих професій: всі зазначені ситуації мають архетипний характер, тобто, попри індивідуальні розбіжності, мають здатність відтворюватись і повторюватись в долях багатьох людей поза часом, характеризуючи спільну ситуацію “буття людиною”. Вони є ситуаціями, в яких індивідуально-унікальне і всезагальне людське перетворюються в єдність, забезпечуючи подвійний фокус бачення людини, що є корисною передумовою професійної емпатії: якщо відсутня можливість входити в нюанси індивідуальної ситуації (пацієнта, підопічного, клієнта), у фахівця-професіонала завжди зберігається базисний рівень солідарності / людяності (заснований на досвіді “буття людиною”), здатний мотивувати емпатичний процес допомоги.

Висновки. Порівняльний підхід дозволив виявити вплив емпатогенної ситуації на зміни в структурі і процесуальності різних видів професійної емпатії в допомагаючих професіях. Особливостями лікарської емпатії є 1) її зв’язок з архетипними емпатогенними (екзистенціальними) ситуаціями хвороби (загрози здоров’ю, життю); 2) специфіка емпатогенної ситуації

визначає ускладнену структуру допомагаючої поведінки, яка містить не лише психологічний і комунікативний елементи, а і дію практичної медичної допомоги; 3) лікарська емпатія як динамічний процес передбачає можливість дискретної послідовності складових (співчуття, підтримка / призупинення емоційного залучення з метою надання практичної допомоги). **Перспективи подальших розвідок** вбачаємо в дослідженні професійно-рольових аспектів лікарської емпатії.

Література та посилання

- Абдряхімова, Ц, Мухаровська, І, та ін. (2020), "Особливості комунікації у медичному середовищі (методичні рекомендації)", *Психосоматична медицина і загальна практика*, №5, Електронний ресурс. Режим доступу (25.06.2024): <https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/212>
- Вавринів, О. С., Яремко, Р. Я. (2018), "Теоретичні аспекти формування емпатії майбутніх рятувальників", *Дослідження різних напрямів розвитку психології та педагогіки: Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції* (16-17 листопада 2018 р., м. Одеса), "Південна фундація педагогіки", Одеса, Ч.1, с. 12-15.
- Владимирова, В. І., Моргун, Н. І. (2023), "Емпіричне дослідження емпатійних здібностей майбутніх медиків у структурі їх професійної компетентності", *Психологія і особистість*, № 1 (23). с. 109-118, Електронний ресурс. Режим доступу (25.06.2024): <https://doi.org/10.33989/2226-4078.2023.1.274736>
- Вячеславова, О. А. (2023), "Лікарська емпатія в онтологічному, гносеологічному, комунікативному та психологічному вимірах", *Ідеї. Філософсько списание. Спеціально научно издание*. Пловдив. 1(21) – 2(22), с. 98-110, Електронний ресурс. Режим доступу (25.06.2024): [https://doi.org/10.34017/1313-9703-2023-1\(21\)-2\(22\)-98-110](https://doi.org/10.34017/1313-9703-2023-1(21)-2(22)-98-110)
- Заміщак, М. І. (2023), "Психологічні особливості формування емпатії в майбутніх педагогів", *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія "Психологія", Вип.1, с. 62-66 Електронний ресурс. Режим доступу (25.06.2024): <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.1.12>
- Кроль, Л. (2020), "Як працює емпатія", Електронний ресурс. Режим доступу (25.06.2024): <https://readli.net/chitat-online/?b=1005402&pg=3>
- Легких, К. В. (2020), "Роль емпатії у професійній діяльності суддів", *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія "Юриспруденція", №41, с.164-167, Електронний ресурс. Режим доступу (25.06.2024): <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.44.34>
- Леухіна, А. Г., Богдан, Д. Б. та ін. (2022), *Людяність та емпатія в охороні здоров'я*. Посібник для викладачів, Майстер-книга, Київ 364 с., Електронний ресурс. Режим доступу (25.06.2024): [https://Людяність та емпатія \(mededu.org.ua\)](https://Людяність та емпатія (mededu.org.ua))
- Лисенко, Л. М. (2021). "Емпатія як компонент професійної компетентності у майбутніх психологів", *I International Scientific and Practical Conference "Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences"*, Volume 3. Cambridge, UK, с. 147-149, Електронний ресурс. Режим доступу (25.06.2024): <https://doi.org/10.36074/logos-19.03.2021.v.3.46>
- Мельничук, О. Б. (2016), "Емпатія в структурі професійного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери", *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка*, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПНУ, Вип.31, с. 213 – 226.
- Мітіна, С. В. (2017), "Емпатія як професійно важлива якість медичного фахівця", *Науковий вісник*

- Херсонського державного університету. Серія "Психологічні науки", Вип.1, Т.1, с. 82 – 88.
- Павлюк, Т. В., Толокова, Т. І. (2018), "Емпатія у професійній діяльності медичних сестер", *Медсестринство*, № 1, с. 53 – 56.
- Перетятко, Л. Г., Юдіна, Н. О. (2017), "Аналіз емпатії і темпераменту як компонентів педагогічної діяльності", *Психологія і особистість*, №1 (11), с.146 – 154.
- Прожога, І. В., Гайтан, Ю. Є та ін. (2021), "Розвиток емпатії як чинник співпереживання у майбутніх соціальних працівників", *Інноваційна педагогіка*, Вип. 42, с.192 – 198, Електронний ресурс. Режим доступу (25.06.2024): <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/42.39>
- Ратинська, О. М. (2016), "Дослідження емпатійності у майбутніх соціальних працівників", *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Педагогіка, соціальна робота"*, Вип. 36, с. 150 – 153.
- Дмитрук, О. (2024), "Тихі герої. Як соціальні працівники в тіні війни рятують життя людей з ВІЛ", *LIGA.net*, Електронний ресурс. Режим доступу (25.06.2024): <https://projects.liga.net/silent-heroes/>
- Чаплак, Я. В. (2018), "Проблема емпатії в психології та її важливість у професійному становленні психолога", *Психологічний журнал*, № 5 (15), с. 23-39, Електронний ресурс. Режим доступу (25.06.2024): <https://doi.org/10.31108/1.2018.5.15.2>
- Hughes, E. C. (1956), "The Making of a Physician: General Statement of Ideas and Problems", *Human Organization*, Vol. 14, № 4, pp. 21 – 25.

References

- Abdriakhimova, T., Mukharovska, I., et al. (2020), "Features of Communication in the Medical Environment (Methodological Recommendations)" ["Osoblyvosti komunikatsii u medychnomu seredovyshchi (metodychni rekomendatsii)"], *Psychosomatic Medicine and General Practice [Psykhosomatychna medytsyna ta zahalna praktyka]*, No.5, viewed 25 June 2024, available at: <https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/212> [in Ukrainian]
- Vavrynyv, O. S., Yaremko, R. Ya. (2018), "Theoretical aspects of the formation of empathy of future rescuers" ["Teoretychni aspekty formuvannya empatiyi majbutnix ryatuval'ny'kiv"], *Research of various directions of development of psychology and pedagogy: Collection of scientific works of participants of the international scientific and practical conference (November 16-17, 2018, Odessa) [Doslidzhennya rizny'x napryamiv rozvy'tku psy'xologiyi ta pedagogiky : Zbirny'k naukovy'x robit uchasny'kiv mizhnarodnoyi naukovo-prakty'chnoyi konferenciyi] (16-17 ly'stopada 2018 r., m. Odessa)*, "Southern Foundation of Pedagogy", Odessa, Part 1. pp. 12-15 [in Ukrainian]
- Vladimirova, V. I., Morgun, N. I. (2023), "Empirical Study of Empathic Abilities of Future Medical Professionals within the Structure of their Professional Competence" ["Empyrychne doslidzhennia empatychnykh zdbnostei maibutnykh medykyv u strukturi yikh profesiinoi kompetentnosti"], *Psychology and Personality [Psykhologhiia i osobystisf]*, No. 1 (23), pp. 109-118, viewed 25 June 2024, available at: <https://doi.org/10.33989/2226-4078.2023.1.274736> [in Ukrainian]
- Viacheslavova, O. A. (2023), "Medical empathy in ontological, epistemological, communicative and psychological dimensions" ["Likars'ka empatiya v ontologichnomu, gnoseologichnomu, komunikaty'vnomu ta psy'xologichnomu vy'mirax"], *Ideas. Philosophical journal. Special scientific edition [Idei. Filosofsko spisanie. Specialno nauchno izdanie]*, Vol. 1(21) – 2(22), pp. 98 – 110, viewed 25 June 2024, available at: [https://doi.org/10.34017/1313-9703-2023-1\(21\)-2\(22\)-98-110](https://doi.org/10.34017/1313-9703-2023-1(21)-2(22)-98-110) [in Ukrainian]

- Zamishchak, M. I. (2023), "Psychological features of the formation of empathy in future teachers" ["Psy'xologichni osobly'vosti formuvannya empatiyi v majbutnix pedagogiv"], *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. "Psychology" series* [Naukovy'j visny'k Uzhgorods'kogo nacional'nogo universy'tetu. Seriya "Psy'xologiya"], Issue 1, pp. 62 – 66, viewed 25 June 2024, available at: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.1.12> [in Ukrainian]
- Krol, L. (2020), "How empathy works" ["Yak pracuyeye empatiya"], viewed 25 June 2024, available at: <https://readli.net/chitat-online/?b=1005402&pg=3> [in Ukrainian]
- Legkykh, K. V. (2020), "The role of empathy in the professional activity of judges" ["Rol' empatiyi u profesijnij diyal'nosti suddiv"], *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series "Jurisprudence"* [Naukovy'j visny'k Mizhnarodnogo gumanitarnogo universy'tetu. Seriya "Yury'sprudenciya"], No. 41. pp. 164-167, viewed 25 June 2024, available at: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.44.34> [in Ukrainian]
- Leukhina, A. G., Bohdan, D. B., et al. (2022), *Humanity and Empathy in Healthcare. Guidebook for Instructors* [Liudianist ta empatiia v okhoroni zdorov'ia. Posibnyk dlia vykladachiv], "Master-Kniga", Kyiv, 364 p., viewed 25 June 2024, available at: <https://mededu.org.ua/wp-content/themes/metheme/assets/pdf/lib7.pdf> [in Ukrainian]
- Lysenko, L. M. (2021), "Empathy as a component of professional competence in future psychologists" ["Empatiya yak komponent profesijnoyi kompetentnosti u majbutnix psy'xologiv"], *International Scientific and Practical Conference "Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences"*, Volume 3, Cambridge, UK, pp. 147-149, viewed 25 June 2024, available at: <https://doi.org/10.36074/logos-19.03.2021.v.3.46> [in Ukrainian]
- Melnychuk, O. B. (2016), "Empathy in the structure of professional intelligence of future specialists in the social sphere" ["Empatiya v strukturi profesijnogo intelektu majbutnix faxivciv social'noyi sfery"], *Problems of modern psychology: Collection of scientific works of K-PNU named after Ivan Ohienko*, Institute of Psychology named after H.S. Kostyuk NAPSU [Problemy' suchasnoyi psy'xologiyi: Zbirny'k naukovy'x prac' K-PNU imeni Ivana Ogiyenka, Insty'tutu psy'xologiyi imeni G.S. Kostyukf NAPNU], Issue 31, pp. 213-226 [in Ukrainian]
- Mitina, S. V. (2017), "Empathy as a Professionally Important Quality of a Medical Specialist" ["Empatiia yak profesiino vazhlyva yakist medychnoho fakhivtsia"], *Scientific Herald of Kherson State University. Series "Psychological Sciences"* [Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii "Psykhologichni nauky"], Issue 1(1), pp. 82-88 [in Ukrainian]
- Pavlyuk, T. V., Tolokova, T. I. (2018), "Empathy in the Professional Activities of Nurses" ["Empatiia u profesiinii diialnosti medychnykh sester"], *Nursing [Medsestrynstvo]*, No. 1, pp. 53-56 [in Ukrainian]
- Peretyatko, L. G., Yudina, N. O. (2017), "Analysis of empathy and temperament as components of pedagogical activity" ["Analiz empatiyi i temperamentu yak komponentiv pedagogichnoyi diyal'nosti"], *Psychology and personality [Psy'xologiya i osoby'stist]*, No.1 (11), pp. 146-154 [in Ukrainian]
- Prozhoga, I. V., Gaitan, Yu. Ye., etc. (2021). "The development of empathy as a factor of empathy in future social workers" ["Rozvy'tok empatiyi yak chy'nny'k spivperezhy'vannya u majbutnix social'ny'x pracivny'kiv"], *Innovative pedagogy [Innovacijna pedagogika]*, Issue 42, pp. 192-198, viewed 25 June 2024, available at: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/42.39> [in Ukrainian]
- Ratynska, O. M. (2016), "Research of empathy among future social workers" ["Doslidzhennya empatijnosti u majbutnix social'ny'x pracivny'kiv"], *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series "Pedagogy, social work"* [Naukovy'j visny'k Uzhgorods'kogo

- nacional`nogo universy`tetu. Seriya "Pedagogika, social`na robota"]*, Issue 36, pp. 150-153 [in Ukrainian]
- Dmytruk, O. (2024), "Silent heroes. How social workers in the shadow of war save the lives of people with HIV" ["Ty`xi geroyi. Yak social`ni pracivny`ky` v tini vijny` ryatuyut` zhy`ttya lyudej z VIL", LIGA.net [LIGA.net], viewed 25 June 2024, available at: <https://projects.liga.net/silent-heroes/> [in Ukrainian]
- Chaplak, Y. V. (2018), "The Problem of Empathy in Psychology and Its Importance in the Professional Development of a Psychologist" ["Problema empatii v psykholohii ta yii vazhlyvist u profesiinomu stanovlenni psykholoha"], *Psychological Journal [Psykhologichnyi zhurnal]*, No. 5(15), pp. 23-39, viewed 25 June 2024, available at: <https://doi.org/10.31108/1.2018.5.15.2>
- Hughes, E. C. (1956), "The Making of a Physician: General Statement of Ideas and Problems", *Human Organization*, Vol. 14, No. 4, pp. 21 – 25.

© **Олена Анатоліївна Вячеславова**